

Лекція № 4
на 11.05.2020

План лекції № 4

Локальні особливості формування культурного простору України

1. Культурна традиція як базова компонента трансляції культури.
2. Ментальність як культурно-інтегральна ознака нації.
3. Національний інтерес як незмінна компонента культурних трансформацій.

Текст лекції № 4

1. Культурна традиція як базова компонента трансляції культури.

Трансформаційні процеси, які відбуваються у світі, актуалізували питання щодо підвищення культуротворчого потенціалу країни, трансляції культури від покоління до покоління. Глобальні світові виклики спонукали представників різних націй гостро поставити питання щодо національної ідентифікації, культурного відродження, збереження культурних цінностей.

Традиція, у її поєднанні з культурою, виражає сукупність знань, ідеалів, духовного досвіду народу на багатовіковому шляху становлення нації, суспільства. Без традицій не тільки не існує жодної культури в історії людства, без неї неможливо уявити собі навіть саме існування будь-якого людського суспільства. Безумовно, у культурі поєднуються традиції та новаторство, стійкість і мінливість, що утворюють безперервний процес історичної спадкоємності, збереження культурної спадщини й творчого оновлення, але саме на основі традиції «будується» самоідентифікація людини та спільнот,

саме в традиціях акумулюється їх культурна енергія, що сприяє духовному відродженню й подальшому розвитку нації, етносу, народу, країни. Як слушно відмічає російський теоретик С. Іконнікова, традиційна культура народів має глибоку та розгалужену кореневу систему, без якої покоління втрачає життєстійкість, втрачає уявлення про свої витoki, вона формує національну самосвідомість, патріотизм і дбайливе ставлення до культурної спадщини [6, с.48]. Однак при всій важливості традицій було б неправильно ігнорувати ті нові тенденції, які виникають у кожен епоху і є результатом розвитку культури.

Феномен традиції науково осмислюється у філософії, історії, теорії культури, соціології, етнографії, релігієзнавстві тощо (К. Маркс, Ф. Енгельс, Е. Тоффлер, Ю. Давидов, С. Іконнікова, В. Карпушин, Д. Благой, М. Хренов, Д. Співак, В. Артюх, С. Безклубенко, Г. Ващенко, В. Вовкун, П. Герчанівська, В. Личковах, А. Гуревич, А. Кармін, Д. Матяш, І. Надольний, І. Пилипенко, Б. Соколов, В. Чернець).

Так, теоретики визначають традицію як набір уявлень, звичаїв, звичок і навичок практичної діяльності, що передаються з покоління в покоління та регулюють суспільні відносини. Розглядаючи традицію як форму фіксації, закріплення та вибіркового збереження тих чи інших елементів соціокультурного досвіду, науковці наголошують на універсальному механізмі його передавання, який забезпечує стійку історико-генетичну спадковість у соціокультурних процесах. Трансформація містить у собі те, що передається, і те, як здійснюється це передавання, тобто комунікативно-трансляційно-трансмутаційний спосіб, у середині та між поколіннями, взаємодія людей у рамках тієї чи іншої культури на підставі відносного, загального розуміння й інтерпретації накопичених у минулому даної культури змістів і значень [21, с.396].

У контексті дослідження викликає інтерес науковий підхід до феномену традиції науковця В. Артюха, який розуміє останню як дорефлексивну форму особистого досвіду людини. На думку вченого, первинно традиція – це те, у

чому живуть, це наперед сам собою зрозумілий момент сьогодення, а не те, до чого вибудовують відношення. Людина не бажає іншої поведінки, і вона говорить собі: «Так було завжди – і це добре, і це повинно зберегтися й надалі». Вона виявляється нездатною вийти зі звичних, найжджених рейок свого існування, що й стає головним мотивом збереження традиції [1].

Інший підхід у І. Нежинського, який визначає традицію не лише як інтелектуальне вчення, а і як доктрину чи сукупність концепцій, як сакральну сферу, до якої людина долучається своїм буттям, своєю свідомістю та всім своїм єством. Традицію неможливо вивчити, у традиції треба бути. На думку вченого, проявляючись за допомогою простору культури й традицій, у сучасному соціумі сформувалися такі типи, як «люди традиції», які в кількісному відношенні становлять абсолютну меншість, обчислюються одиницями, і, як правило, дистанціювалися від соціуму, і «люди культури», яких більшість, і вони продовжують існувати в соціумі, намагаючись знайти спосіб взаємодії в полі культури та в соціальному просторі [13].

Традицію як процес кристалізації й транслювання сукупного духовного досвіду розглядає А. Гуревич. Аналізуючи походження слова «традиція», учений зазначає, що це слово має корінь, що й «зрада»: істинна вірність традиції парадоксальним чином уживається зі зрадою. Те, що здається зрадою, по суті справи, виявляється традиційним, і, навпаки, щось канонічне, під яким розуміють відтворення старих форм, повтор і імітацію, може виявитися зрадою щодо істинної традиції. Сутність традиції вчений визначає як процес передавання культурної інформації прикладом відтворення живого духу культури [5, с.215–216].

Видатний український педагог Г. Ващенко розглядає традицію як важливу силу в духовному відродженні народу. На думку вченого, особливо велику роль традиція відіграє в процесі збереження нації, останню визначає як цілість поколінь минулих, сучасних і майбутніх. Таку цілість підтримують передовсім традиції. Завдяки їм зберігається й розвивається національна мова, здобутки мистецької творчості, світогляд, народні ідеали – усе те, що створює обличчя народу, що відрізняє його від інших народів» [3, с.174–175].

Особлива увага науковців прикута до феномену традицій у народній культурі.

Прояв національного в традиції відбувається завдяки культурним традиціям, які виражаються в народній культурі та творчості, звичаях, обрядах, мові, літературі, фольклорі тощо. Саме ці культурні традиції і є тією важливою складовою збереження національної ідентичності. Ідентичність як певна міра групової однорідності характеризується здатністю до самозбереження, самопізнання та саморозвитку, зберігаючи при цьому певну генетичну основу, незважаючи на вплив різних зовнішніх факторів. Формуючись за допомогою різних механізмів культури, людина чи спільнота, до якої вона належить, проходить процес соціалізації, інкультурації, акультурації, тим самим надаючи життєву силу наявним традиціям. Вивчаючи феномен культурної традиції, науковці наголошують на її особливій ролі в процесі створення, відродження, зберігання та популяризації національної культури.

У нашій роботі під «традицією» розуміємо певний тип відносин між послідовними стадіями об'єкта, що розвивається, зокрема й культури, коли «старе» переходить у нове та продуктивно «працює» в ньому.

Зрозуміло, що якщо ця продуктивна традиція здатна перетворюватися в контексті суспільно нового, сприяючи його розвитку, вона набуває стійкості. У більш загальному розумінні культурні традиції представлені елементами культурно-історичної спадщини, виражені в ідеях, цінностях, звичаях, обрядах, способах сприйняття світу тощо. Культурним традиціям притаманні всі форми духовної та матеріальної культури, які дозволяють утримувати цілісність і стійкість суспільного організму, що відображаються в понятті «історична пам'ять». Як життєздатне духовне минуле, успадковане від попередніх поколінь, культурна традиція закріплена в нормах поведінки, ментальності, моралі, у міфах, релігійних ритуалах та обрядах, що зробили останню універсальним способом акумулювання й передачі культурного, духовного досвіду, механізм передачі якого втілений у принципі

добровільності й доступності при її споживанні, наслідуванні й засвоєнні. Слугуючи засобом процесу суспільних відносин і поведінки, культурні традиції виконують при цьому життєво важливі для людини функції (адаптивну, регулятивну, комунікативну, інтегративну), що сприяє соціалізації людини.

Слід зауважити в такому контексті, що українська культура в цьому сенсі, є «крейсеруючою», тобто охоплює «величезний масив цінностей багатьох світових культур: скіфсько-сарматської, мусульманської, іудейської, античної, візантійської, західноєвропейської, російської, польської» [9, с.8], а основними домінантами її історичного руху (так само, як і полюсами напруги) є римсько-католицька та православна культури. Саме тому традиція як феномен на теренах України має характер універсалізму. Як зауважує В. Личковах, духовну діалектичність західноєвропейської (католицької) та східноєвропейської (православної) гілки християнських культур чітко визначив М. Мамардашвілі: «За його думкою, “європейська культура ґрунтується на ідеї досконалості, на ідеї надання форми всьому – політичному життю, духовному життю тощо. Православна ж культура захоплена ідеальністю. Конкретна річ або форма ніколи не є ідеалом. Тобто якщо це не ідеал, то це взагалі ніщо. Бажають усього або нічого. А оскільки отримати все не вдається, то, вочевидь, доводиться залишатися ні з чим”» [9, с. 9].

На думку вчених, саме завдяки культурним традиціям людина знаходить у собі минуле і майбутнє, не даючи загубитися ні одному, ні іншому. З огляду на вищезазначене, учений Б. Соколов наголошує на присутності ейдетики в процесі сприйняття культурних традицій. Сприйняття здійснюється, насамперед, завдяки особливому різновиду пам'яті, переважно на зорові враження, образи, що дозволяє втримувати та відтворювати надзвичайно живі образи раніше побачених предметів, об'єктів. На думку вченого, культурна узгодженість з'єднує людину не тільки з її минулим, майбутнім, вириваючи цим самим з конкретної локалізованості, а й з минулим і майбутнім людства взагалі. Інакше кажучи, культура пов'язана (і пов'язує) як з традицією, так і з

долею людства [16, с.28–29]. Традиція виступає тим культурним каноном, який пропонується засвоїти та реалізувати в житті кожному індивіду. Таким чином, вона являє собою форму колективного досвіду й означає факт успадкування, через який індивід долучається до групової пам'яті, укорінюється в минулому, що дозволяє йому орієнтуватися в сьогоденні. Розглядаючи культурну традицію як важливий засіб соціалізації людини, слід наголосити на присутності певних культурних символів, образів, думок і дій, що надає можливість і змогу виділити одну націю від іншої. Традиції зумовлюють базові тенденції розвитку тих чи інших культур. Кожна людина, окрема соціальна група, нація, етнос, суспільство в цілому володіють власними традиціями. Звідси множинність і суперечливість традицій, культурних форм і їх інтерпретацій. Різноманіття культур у світі значною мірою обумовлено множинністю відповідних культурних традицій. Різноманітність культурних традицій у процесі їх взаємопроникнення та популяризації створює загальну картину світу, зберігає культурну пам'ять, закладаючи при цьому фундамент для майбутніх поколінь. Головним стержнем вищезазначеного фундаменту мають стати культурні цінності, які збереглись у традиціях різних народів.

Посилення значення культурної традиції в сучасних умовах розбудови української держави дозволить зберегти національну ідентичність, підвищити споживчу вартість культурних благ, розвинути культурний ринок і, відповідно, популяризувати культурно-історичне надбання народу.

Своєю чергою, відповідне ставлення до культурних традицій має сприяти усвідомленню її ролі в процесах духовного збагачення громадян, державотворення та входження української культури у світовий культурний простір. У сучасних умовах актуальним є пошук дієвих кроків щодо підтримки культурних традицій у регіонах. У такому випадку йдеться не тільки про програму першочергових соціально-економічних заходів з підтримки культури в регіонах, а про збереження та розвиток культурних традицій, які характеризують їх ідентичність. Цей процес має відбуватися

демократично, шляхом створення сприятливих умов для їх розвитку, а не насильницькими методами. Будь-яке нав'язування чи контроль неодмінно викличе супротив, спричинить українофобські настрої, тим самим спровокує нові міжрегіональні, міжетнічні непорозуміння.

В умовах глобалізації саме традиція здатна додати стійкість культурі через формування єдиного інформаційного-символічного простору. Українська культура, завдяки універсалізму, гранично відкрита в тому сенсі, що вона здатна інтегрувати нову інформацію, що привноситься ззовні, вона не сприймає ксенофобію, завдяки властивому їй кордоцентризму, і тому здатна природно комунікувати з іншими культурами, зберігаючи при цьому специфічні особливості етнічних культур, утворюючи при цьому єдиний, комунікативний, інформаційний, смисловий, ціннісний, символічний, семіотичний і ментальний простір культури.

2. Ментальність як культурно-інтегральна ознака нації.

«Філософський енциклопедичний словник» пропонує таке визначення цього поняття: «Ментальність (від лат. mens mentis - спосіб мислення, склад душі) - характеристика специфіки сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів, що уособлюються певними соціокультурними феноменами. Зміст ментальності задається усталеними, карбованими історичним досвідом формами та способами вираження інтелектуальних та емоційних реакцій стереотипами поведінки, архетипами культури та соціопсихологічною налаштованістю соціальних суб'єктів» [8, с.369–370].

Достатньо широке використання терміна «ментальність» у повсякденному житті та наявність його різноманітних тлумачень у науковому середовищі свідчить про зростання інтересу ряду дослідників до цього феномена (Р. Мандру, Ж. Дюбі, Д. Донцов, О. Кульчицький, М. Шлемкевич, О. Яремчук, Л. Баткін, М. Бахтін, Л. Виготський, А. Гуревич, Г. Гачев, С. Рубінштейн, В. Храмова, В. Шкуратов, Б. Гер-шунський, С. Кримський,

О. Стражний, А. Фурман, Н. Яцук та ін.). Слід зазначити, що у вітчизняній традиції дослідження національної ментальності, хоч і без використання самого поняття, пов'язується з роботами М. Костомарова «Книга буття українського народу» та «Дві руські народності» [7, с.238]. У подальшому над цією проблемою працювали Д. Чижевський, О. Кульчицький, Б. Цимбалістий, Є. Онацький, М. Шлемкевич, з роботами яких широкий загал мав змогу ознайомитися 1992 року, коли вийшла збірка «Українська душа», де й були представлені їх оригінальні дослідження світобачення нашого народу [20, с.56].

З'ясовуючи сутність даного феномена, науковці і передусім представники психоаналізу акцентують увагу на глибинному зв'язку позасвідомості, свідомості та ментальності.

Сукупність різних символів та образів відображують уявлення певного соціуму про навколишній світ і, своєю чергою, зумовлюють мотиви поведінки та вчинки людей, які закріплюються у свідомості людей у процесі спілкування та визначають їх ментальність. Вона формується під впливом природних умов і соціальних реалій, відображає та розкриває картину світу, яка закріплює єдність культурної традиції певної культурної спільноти. Це своєрідне сприйняття світу зароджується в глибинах позасвідомості, яку у своїх дослідженнях людської душі, структур психіки відкриває З. Фрейд.

Учення про індивідуальне позасвідоме суттєво доповнив швейцарський психолог, культуролог, фундатор аналітичної психології К. Юнг, котрий зосередив увагу на архетипах колективної позасвідомості, зробивши спробу проникнути в позасвідоме глибше, ніж його вчитель. Архетип як колективне позасвідоме є своєрідним результатом життя роду (народу, етносу, нації), який успадковується від предків і постає як підвалини, на яких виростає індивідуальна психіка. Архетипові образи, згідно з К. Юнгом, завжди супроводжують людину. Вони є джерелами міфології, релігії, мистецтва, культури й через них впливають на організацію життя та побут народу. Таким чином К. Юнг додає ще один вимір у розумінні позасвідомого й тим самим започатковує новий ракурс осмислення

феномена ментальності.

Водночас слід зауважити, що є суттєві відмінності між ментальністю й архетиповістю: ментальність розвивається під впливом зовнішніх чинників; а архетипи – це «першообрази, прототипи, базові константи ментальності людства, що відображують основну її буттєву сутність, створюючи “досвід трансцендентного”» [15, с.5], а процес їх засвоєння відбувається в ході, так би мовити, етнізації. Архетипи є основою культурно-історичної та соціальної динаміки буття, ціннісно-значеннєвим стрижнем культури, що формують національну ментальність певного народу.

На складність осмислення ментальності звертає увагу вітчизняний дослідник О. Стражний, котрий вважає, що її важко досягнути, оскільки вона не піддається раціональному тлумаченню як щось таке, що відчувається, але не усвідомлюється. Однак ментальність, на його думку, водночас містить у собі й загальноприйняті правила, звичаї, традиції, мову та світогляд [14, с.87].

Для дослідження ментальності науковці школи «Анналів», російський учений А. Гуревич і його послідовники долучають різноманітний фактичний матеріал, численні історичні джерела, що дозволяє не лише глибше проникнути в сутність ментальності, а й виокремити її особливості, які виявляються в різноманітних сферах людського буття на різних етапах культурно-історичного поступу людства [4, с.166–174].

Видатний український філософ С. Кримський у контексті аналізу взаємозв'язку ментальності та культури підкреслює креативний потенціал цих феноменів. Культура - це творчий вибух, який долає сьогодення, але дозволяє існувати майбутньому. Без сьогodнішньої творчості та відкритості можлива лише стагнація та занепад людського в людині [25].

Ментальність і культура - структурно близькі, взаємопов'язані, але якісно різні явища, а відтак відрізняються й категорії, що їх означають. Більш фундаментальний характер культури порівняно з ментальністю проявляється в

тому, що різні культури не здатні сформувати єдиний менталітет, хоч і вступають при цьому у взаємодію, часто суперечливу. На основі ментальності формується певний тип культури, і процес цей достатньо тривалий, відповідальний і неоднозначний. Але й у тому, і в іншому випадку формується національна культура, особливості якої відображаються в різних культурних традиціях. Так, визначаючи ментальність як важливу складову соціально-психологічної самоорганізації представників певної культурної традиції, науковці наголошують на тому, що вона характеризується єдністю установок, переживань, думок, почуттів і виявляється в тотожності світосприйняття та світобачення [22, с.48].

У трьохкомпонентній структурі ментальності важливе значення має емоційна забарвленість, що виступає у вигляді складної гами почуттів, настроїв, характерних рис темпераменту, емоційно-вольових устремлінь і детермінованих ними форм вираження в образах, звуках, фарбах, сукупність яких виявляється не тільки в побуті, а й традиціях, культурі. Саме тому, визначаючи культурно-історичну обумовленість ментальності, учені наголошують на мінливості суспільних настроїв, коливанні громадської думки й емоційних поривів. «Рухливість» культурно-історичних чинників, як зазначає О. Хутка, може спричиняти «суттєві модифікації, деформації ментальних настанов конкретного етносу» [23].

Водночас базові ознаки ментальності, архетипи колективного позасвідомого тривалий час практично не піддавалися суттєвій трансформації й залишалися відносно сталими в різні історичні епохи, що дозволяло зберегти код нації, завдяки якому індивіду передавалася система понять, значень, форм і зразків поведінки, вірування, ціннісні установки тощо. Це пояснюється формуванням ментальних установок уже на ранній стадії етогенезу. У цей час складається певне ментальне ядро, збереженню якого протягом усієї історії етносу сприяла відносна незмінність географічного, геополітичного, біологічного факторів. Таким чином, завдяки наявності своєрідного ментального ядра, код

етносу, а в подальшому нації, передавався від покоління до покоління та сприяв збереженню, якщо не національної культури в цілому, то принаймні тих її складових, що найбільш адекватно відтворюють специфіку етносу чи нації. А ця остання за сприятливих культурно-історичних і політичних умов ставала основою відродження та подальшого розвитку національної культури, про що свідчить історія багатьох європейських народів й українського зокрема.

Відображаючи й уособлюючи специфіку різних типів культур, ментальність стає важливим і необхідним підґрунтям збереження як національної, так і світової культури. Ці останні, своєю чергою, відіграють суттєву роль у формуванні картини світу. Образ світу, що задається мовою, традицією, вихованням, релігійними уявленнями, усією суспільною практикою певного етносу, є не що інше, як національний тип світовідчуття. Саме національний тип світовідчуття, який ґрунтується на етнічних образах і символах, що зумовлюють стереотипи поведінки, психічні реакції, оцінки певних подій чи осіб, ставлення до навколишньої дійсності, визначається як національна ментальність. Національна ментальність, власне, становить той неловимий феномен, який формується завдяки природним особливостям і значною мірою впливає на формування національного характеру. Так, багатство землі України сприяло закоханості в природу, ліризму, спогляданню та спокою. Отже, національний характер найповніше відображається саме в культурі, в інтелекті нації [10, с.236].

Вивчаючи питання національної ментальності та її значенні в процесі збереження й розвитку культури, слід зупинитись і на українській ментальності. Формуючись під впливом складних історико-культурних обставин і різних зовнішніх чинників, українська ментальність набувала як позитивних, так і негативних рис. Основну роль відіграло геополітичне розташування України на перехресті історичних шляхів зі Сходу на Захід і з Півночі на Південь. Ця обставина обумовила поєднання у світогляді українця елементів західної (активно-раціоналістичної, з яскраво вираженим індивідуалістичним началом,

прагматичної) і східної (метафізично-споглядальної, спрямованої на досягнення трансцендентних сутностей) ментальності.

Наприклад, сучасний українець, високо цінує досягнення науки й техніки, але, водночас, для нього важливо, щоб їх використовували задля реалізації соціальної справедливості. Серед негативних рис нашої ментальності – комплекс меншовартості та постійна зрада значної частини української еліти власного народу, що зумовлене тривалим перебуванням українських земель у складі різних державних об'єднань і прагненням останніх інкорпорувати (полонізувати чи русифікувати) насамперед національну еліту. О. Пахльовська зазначає, що «деконструкція європейської природи української культури з боку Росії відбувалася шляхом відчуження елітарного її шару. Цілеспрямованим фізичним винищенням або деморалізацією інтелектуальної частини українського соціуму, державницького його менталітету» [14, с.338].

Ці негативні риси стояли на заваді формуванню соціальних механізмів комунікації між елітою та народом, а відтак – і державницьким інтенціям українського народу. Г. Лозко з цього приводу пише, що «закладається модель світосприйняття, з якої вилучено елемент соціальної комунікації заради досягнення спільної мети» [10, с.145]. Тому основні завдання політики в галузі культури мають бути спрямовані на подолання комплексу меншовартості (чи його залишків) і містити дієві механізми соціальної комунікації між різними верствами українського народу.

Вищезазначене дає підстави зробити висновок, що під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників формується ментальне середовище особистісного, національного та культурного життя, зумовлюється його культурно-історична динаміка, що надає йому ознак унікальності, неповторності. Сформована різними історичними процесами та під впливом складного конгломерату різноманітних течій українська культура набула таких ментальних рис, які, власне, і визначили її особливість.

Негативні наслідки процесу культурної глобалізації, реальність буття України у світовому співтоваристві позначилися за останні десятиліття певною втратою автентичних культурних традицій, які сформувалися протягом попереднього культурно-історичного розвитку. Процес звільнення від одних стереотипів і вироблення нових не завжди супроводжується позитивним результатом. Втрата ментальних рис, які відрізняють культуру українців від інших народностей, призводить до духовного зубожіння нації. Процес руйнування важко зупинити, а ще важче відновити.

Завдання сучасної державної культурної політики - орієнтуватися на максимальне збереження ментального прояву у вітчизняній культурі. Розробка принципів, напрямів і стратегії культурного розвитку країни повинна ґрунтуватися на особливостях української ментальності задля збереження цілісності української культури та духовності.

3. Національний інтерес як незмінна компонента культурних трансформацій.

Під впливом глобалізаційних процесів національний інтерес суттєво змінюється у своєму змісті та спрямованості: з одного боку, з'являються нові пріоритети, пов'язані з необхідністю використання переваг глобалізації шляхом адаптації до можливостей, що відкриваються завдяки глобалізації, а з іншого – виникає необхідність протистояння та навіть боротьби проти збитку, завданого нею національному розвитку. Як слушно відмічає російський теоретик П. Циганков, найважливішим пріоритетом національного інтересу стає залучення країни в процес світового економічного розвитку, оскільки в процесі глобалізації виявилася майже абсолютна закономірність: жодна країна не здатна домогтися серйозного економічного зростання та покращення добробуту населення без зростаючого залучення у світову економіку [24]. У структурі національного інтересу пріоритетним стає також прагнення до володіння передовими технологіями, які забезпечують сумісність із

найсучаснішими засобами інформації, зв'язку та транспорту. Одним з найважливіших питань стає питання військового чинника. Тут мається на увазі баланс сил, укладення тих чи інших угод, оскільки в умовах глобалізації виживання держави-нації залежить не стільки від здатності протистояти традиційним військовим загрозам (хоча і це необхідно), скільки від можливості знаходити адекватні відповіді на нові виклики економічного, технологічного, екологічного, демографічного й інформаційного характеру. У цьому зв'язку в структурі національних інтересів сучасних країн важливе місце посідає зміцнення їх державних інститутів.

Отже, усвідомлення потреб людини, держави, громадянського суспільства, що характеризуються внутрішніми і зовнішніми відносинами в усіх життєво важливих сферах політичного, суспільного життя, визначається національним інтересом. В основу традиційного розуміння поняття «національний інтерес» покладені ознаки, які визначають самоідентифікацію держави і її населення. До таких належать політичні, географічні, економічні та культурні ознаки.

Щодо навколишнього зовнішнього світу національний інтерес дозволяє виокремити державу із загальної картини світу, визначаючи її неповторність та індивідуальність. При цьому до основних факторів, що визначають національні інтереси, відносяться: геополітичне положення й національні особливості; наявність ресурсів і відповідного потенціалу; сформована система прийняття стратегічних рішень; місце в системі міжнародних відносин. Основними елементами національного інтересу є: зовнішня і внутрішня безпека, конституційний лад, власна система цінностей. Доктриною будь-якої країни є культура, яка містить історично сформований метод вирішення життєво важливих для країни проблем. Саме культура обумовлюється національними традиціями, просторовим, географічним положенням, світоглядом і світосприйняттям, історичним досвідом. Культура визначає стиль поведінки країни на міжнародній арені, стиль керівництва країною, спроможність мобілізуватися на випадок захисту національних інтересів тощо [12]. Слід наголосити, що розуміння стратегічної культури в національному інтересі є

актуальною для України. Таким чином, культура в її різноманітному значенні є основою національного інтересу. Саме на основі чіткого розуміння поняття «культура» має формуватися національний інтерес країни.

Слід зазначити, що проблема розуміння національного інтересу спровокувала появу низки наукових напрямів, які по-різному трактують зміст і значення цього поняття залежно від ідеологічних позицій дослідників. Загальнотеоретичні аспекти поняття «національний інтерес» є предметом дослідження представників різних наукових течій (У. Гладстона, Г. Моргентау, О. Тьєррі). Предметом наукового аналізу є підходи до поняття «національний інтерес», його функції, ознаки, основні елементи та класифікація.

З огляду на те, що в Україні немає чіткого розуміння національних інтересів, їх постійних і змінних складових, постає нагальна потреба в осмисленні національного інтересу на теоретичному і практичному рівнях (як усвідомленому суспільною думкою понятті). Причому така потреба виникає тоді, коли різні суспільно-політичні сили отримують можливість впливати на прийняття важливих політичних рішень. Така можливість з'являється в процесі становлення представницької демократії та правової держави, що, своєю чергою, передбачає формування нації не лише як етноносія, але і як представника громадянського суспільства, де громадянство в суспільно-політичній свідомості первинне.

Поняття «національний інтерес» уперше зустрічається в політичній лексиці французького державного діяча Огюстена Тьєррі та лідера ліберальної партії Великобританії Вільяма Гладстона [2, с.30]. У працях вищезазначених діячів поняття «національний інтерес» розуміється як особливості життя народу тієї чи іншої країни, які характеризуються внутрішньою єдністю мови, культури, духу народу. Французький історик Огюстен Тьєррі стверджував, що саме історія накладає свій відбиток на визначення політичних курсів будь-якої країни [19, с.67]. Спробу своєрідного вирішення проблеми «національного інтересу» пов'язують і з ім'ям Наполеона, який у кінці життя, підбиваючи підсумок власної державної діяльності, ставив собі в заслугу те,

що захищав інтереси французької нації. Так, Д. М. Туган-Барановський зазначає, що Наполеон виявився спроможним «зрозуміти основні інтереси нації і на цій підставі розробити соціально-політичну програму Франції оптимальну з точки зору досягнення особистого успіху, у реалізації якої були зацікавлені різні верстви населення, особливо буржуазія і селянство» [18, с.21].

Класик американської політичної науки в галузі міжнародних відносин і міжнародної політики Ганс Моргентау визначає національний інтерес як довготривалий, життєво важливий принцип розвитку нації. На його думку, національні інтереси полягають у прагненні представників однієї нації до об'єднання на основі спільності культури (мови, сімейних, релігійних, моральних, етичних традицій і звичаїв, єдиної політичної системи та політики). При цьому національні інтереси він ділить на постійні та змінні. До постійних Г. Моргентау відносить забезпечення зовнішньої безпеки держави. До змінних – національні традиції, індивідуальні якості політичних лідерів, тенденції в економіці, соціальній сфері і т. д. Інтерес, визначуваний як влада / сила, - об'єктивна, універсально обґрунтована категорія. Але не тому, що вона нібито встановлена раз і назавжди; зміст і спосіб володарювання обумовлені політичним і культурним контекстом, підкреслює учений [11, с.503].

Національний інтерес має враховувати відносини між усіма суб'єктами держави. Тому інтереси країни чи національні інтереси проявляються в ході взаємодії всіх суб'єктів державотворення (взаємодія держави та громадянського суспільства).

Науковці класифікують національні інтереси так:

- за ступенем спільності: індивідуальні, групові, корпоративні, громадські, національні, загальнолюдські;
- за суб'єктами: особистості, коаліції, суспільства, держави, світової спільноти;
- за сферами діяльності: економічні, зовнішньополітичні,

внутрішньополітичні, військові, інформаційні, духовні;

- за ступенем значущості: життєво важливі, поточні [12].

Від розуміння природи національних інтересів, оскільки вони безпосередньо пов'язані з практичною політичною діяльністю, залежить розробка зовнішньої і внутрішньої політики держави. Така політика повинна поєднувати різноманітні, різноспрямовані пріоритети та забезпечувати політичну стабільність, динамічність розвитку ринкової економіки, ефективне вирішення соціальних, етнічних і конфесійних проблем. Національні інтереси формуються потребами суспільного розвитку, усвідомленими як певна цілісність з подальшим виокремленням ієрархії пріоритетів внутрішньої та зовнішньої політики. Головним питанням при визначенні національних інтересів є спроможність влади розробляти та здійснювати внутрішню і зовнішню політику держави таким чином, щоб виражати в ній потреби суспільного розвитку. Головне завдання – перетворити інтереси окремих громадян, соціальних і зацікавлених груп у сукупний національний інтерес шляхом зведення всіх цих інтересів до єдиного знаменника.

Отже, національні інтереси – сублімований вияв сукупних соціальних інтересів різнорівневого характеру, що складають основу формування державної стратегії, спрямованої на створення оптимальних внутрішніх і міжнародних умов для розвитку нації як суспільства та держави. Національні інтереси – оптимальна форма вираження консенсусу, досягнутого владою та суспільством, так як і консенсусу всередині суспільства.

Основою формування національних інтересів є характерна для певного суспільства сукупність цінностей: «свобода», «демократія», «соціальна рівність», «економічний добробут», «розвиток», «індивідуальна безпека», «соціально-культурні традиції й орієнтації». Значний вплив на національні інтереси мають локальні особливості, якими характеризується нація, що, своєю чергою, втілюють: історичний досвід, традиції, ментальність, національний характер, національну ідею тощо. За таких ознак можна говорити про те, що національний інтерес виступає однією з головних умов формування

національної та культурної ідентичності.

Завдання для самостійної роботи до Теми 4

Тема 4. Локальні особливості формування культурного простору України

1. Розкрийте змістовну сутність понять: *культурна традиція, ментальність, національний інтерес*.
2. Визначте культуротворчий потенціал ментальності в культурних трансформаціях.
3. Назвіть культурні складові національного інтересу.
4. Охарактеризуйте перспективність використання ментальних традицій у формуванні сучасного культурного простору України.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Баркова Е. В. Культурна матриця глобалізації [Електронний ресурс] / Е. В. Баркова. – Режим доступу: <http://spkurdyumov.ru>. – Заголовок з екрана.
2. Гриценко О. А. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі / О. А. Гриценко. – К. : УЦКД, 2000. – 228 с.
3. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість : методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – К. : Знання України, 2002. – 577 с.
4. Дарендорф Р. Дорога к свободе : демократизация и ее проблемы в Восточной Европе / Р. Дарендорф // Вопросы философии. – 1990. – № 9. – С. 69–75.
5. Драгичевич-Шешич М. Культурная политика в переходном обществе: фрагменты политологического и культурологического анализа /

- М. Драгичевич-Шешич // Панорама культурної життя країн СНГ і Балтії. – М. : Издательство РГБ, 1999. – С. 26–31.
6. Эволюция культурной деятельности в новом столетии: культура в глобальном мире. – СПб., 2005. – 525 с.
 7. Иконникова С. Н. История культурологических теорий / С. Н. Иконникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Питер, 2005. – 474 с.
 8. Интеллектуальные трансформации: феномены и тренды / В. В. Целищев, Н. С. Розов, В. О. Лобовиков и др. – Новосибирск : Параллель, 2008. – 167 с.
 9. Кісь Р. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору) / Р. Кісь. – Л. : Літопис, 2005. – 300 с.
 10. Ключові проблеми та перспективи розвитку культури в Україні : аналітичний звіт. – К. : Асоціація суспільного прогресу, 2002. – 200 с.
 11. Косенко С. И. Европейские параметры современной культурной политики Франции : автореф. дис. ... канд. наук : 23.00.02 / Косенко Сергей Иванович ; Дипломатическая академия МИД РФ. – М., 2007. – 20 с.
 12. Культурная политика в Европе: выбор стратегии и ориентиры : сб. материалов / сост.: Е. И. Кузнецов, В. Р. Фирсов. – М. : Либерия, 2002. – 283 с.
 13. Культурная політика: две модели [Електронний ресурс]. – Способ доступа : <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/kultura-i-politika>. – Загл. с экрана.
 14. Культурна політика: міжнародний досвід, теорія, практика / Культурний профіль країни Велика Британія // Діалог : інформаційно-аналітичний вісник. – К., 2004. – Вип. 4. – 72 с.
 15. Культурні практики і культурна політика. Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні : аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень / А. Єрмолаєв О. Левцун, О. Мельничук, В. Щербина ; ред.-упоряд. О. Левцун. – К.,

2012. – 163 с.
16. Можейко М. А. От «этики кодекса» к «этике творчества»: трансформация нравственного сознания в современной культуре / М. А. Можейко // Творческое наследие семьи Рерих в диалоге культур: философские аспекты осмысления : сб. науч. трудов. – Мн. : Технопринт, 2005. – С. 288–322.
 17. Ніконов В. Культурна матриця успішної модернізації [Електронний ресурс] / В. Ніконов. – Режим доступу : <http://izvestia.ru/news>. – Заголовок з екрана.
 18. Шумська І. Культурна матриця як спосіб виявлення національної ментальності [Електронний ресурс] / І. Шумська. – Режим доступу: <http://www.istpravda.ru/bel/research>. – Заголовок з екрана.